

УДК 332.1:330.111.8

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД – ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Маколкіна О.В.

Вінницький національний аграрний університет

Стаття присвячена визначенню поняття «кластер» та його структурної побудови відповідно до специфіки агропромислового комплексу. Розглянуто принципів цілі і передумови, а також принципи впровадження кластерного підходу у функціонування як вітчизняних, так і закордонних агропромислових підприємств. У запропонованих рішеннях визначені переваги та недоліки, труднощі у кластеризації підприємств, які зумовлені наявним станом підприємств цього сектора економіки, а також суспільними передумовами.

Ключові слова: кластер, кластеризація, кластерний підхід, кластерна модель, структура кластера в агропромисловому комплексі.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток економіки України потребує зростання національної конкурентоспроможності та розширенні меж діяльності товаровиробників як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Стратегічні пріоритети формування діяльності вітчизняних підприємств, перш за все, спрямовані на інноваційно-інвестиційну політику, яка передбачає створення певних економічно-організаційних об'єднань щодо ефективного існування у зовнішньому середовищі. Формування високо-ефективної аграрної системи, покликаної забезпечити продовольчу безпеку і створити нормальні умови для розвитку сільських територій, є не простою проблемою для будь-якої країни та її регіонів, але стає особливо складною в період радикальних реформ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Масштабна трансформація сільського господарства, що почалася в 90-х роках ХХ століття й визначила введення нових форм і видів економічних відносин, формування нових структурних одиниць і моделей управління, була пов'язана з переходом до ринкової системи господарювання. Однак спрощене розуміння сутності ринкових реформ і економічної лібералізації не забезпечило реального переходу до стійкої аграрної системи. Трансформаційні процеси здій-

снювалися у відсутності чіткого бачення нового структурного вигляду сільського господарства. В результаті на вже наявні базові проблеми не-ефективності колишньої системи господарювання склалися нові дисбаланси і диспропорції. У реальній економіці це проявилось в нерівномірності трансформаційних змін у різних сферах агро-економічної діяльності, нераціональності внутрішньогалузевих пропорцій і обмеженні можливостей структурного маневру з внутрішньогалузевого перерозподілу ресурсів, руйнуванні виробничого потенціалу і відтоку товаровиробників з галузі, погіршенні експортно-імпоротної співвідношення в продовольчій забезпеченості.

Наявність численних структурних вад обмежувало поступальний розвиток аграрної системи й обумовило об'єктивну необхідність керованих трансформаційних процесів. В даний час формування ефективно функціонуючого сільського господарства є одним з фундаментальних положень державної аграрної політики. Рішення такої важливої народногосподарської задачі неможливе без структурної перебудови аграрної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку агропромислового виробництва на кластерній основі присвячені роботи В.В. Бакуми, І.С. Борисової, С.А. Володіна, В.І. Захарченко, М.В. Зубця, А.В. Іванько, М.Ф. Кропив-

ка, Д.Ф. Крисанова, П.Т. Саблука, Н.М. Сіренко, В.С. Шебаніна та інших науковців. Проте, потребують вирішення питання визначення організаційно-економічних засад кластеризації сучасного агропромислового виробництва, зважаючи на трансформаційні процеси в системі ведення національного господарства.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення організаційно-економічних засад розвитку агропромислового комплексу, науковій праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів.

Постановка завдання. У сучасному світі потенціал і конкурентоспроможність країни є похідними конкурентоспроможності входять до її складу територій в силу того, що ресурси та фактори виробництва, людський і соціальний капітал, умови для ведення бізнесу локалізовані на регіональному рівні, де живуть і працюють конкретні люди і функціонують конкретні компанії. Сьогодні глобальна конкуренція між країнами зводиться до конкуренції між окремими регіонами. Одиницею глобального економічного простору стає регіон, який набуває стратегічне значення для процвітання своєї країни; на нього покладається роль локомотива у національному розвитку. Останнє зумовлює значущість концептуально оформленого стратегічного підходу до регіонального розвитку і його інтеграції в систему національних пріоритетів.

Найбільш прогресивним та інноваційним підходом до розвитку регіону в умовах «нової економіки», яка описується в термінах мережної організації господарювання та ключової ролі інформації в економічних процесах, є кластерний розвиток територій.

Виклад основного матеріалу. Кластеризація економіки дозволяє сформуванню комплексний погляд на державну політику регіонального розвитку, підвищити продуктивність, ефективність і конкурентоспроможність бізнесу, розширити можливості для інноваційного розвитку, оптимізувати взаємодію між різними суб'єктами економічного розвитку регіону: державою, великим і малим бізнесом, науково-освітньою спільнотою і громадськістю; сформувати «обличчя» регіону в сприйнятті зовнішнього оточення і, в цілому, підвищити рівень зайнятості та якості життя населення.

Кластери на сьогодні є основою найбільш успішних економік. Наприклад, кластер виноробства в Чилі, Каліфорнії, Силіконова Долина, автомобільні кластери Австрії, Угорщини та ін. в значній мірі визначають і направляють економічний розвиток своїх країн. В цілому, у світі налічується понад 2000 кластерних утворень, зосереджених, головним чином, у сферах АПК, інформаційно-телекомунікаційної індустрії, автомобілебудуванні, біо- і нанотехнології. У США функціонує понад 40 великих кластерів, в яких продукується понад 61% ВВП і зайнято понад половину працездатного населення країни.

Кластери являють собою організаційну форму консолідації зусиль зацікавлених сторін. Всі зусилля спрямовані на досягнення конкурентних переваг в умовах глобалізації економіки. Головне, на що націлені кластери, – це можливість для бізнесу і регіону розвиватися не за інерцією. Для

бізнесу кластер – це реальна можливість забезпечити собі конкурентоспроможність у майбутньому, тобто створювати довгострокову стратегію розвитку підприємств на 5–10 років і більше. Кластери складаються з підприємств, спеціалізованих в певному секторі економіки і локалізованих географічно. В економічній системі кластерне об'єднання виконує завдання сильного підприємства, яке підтягує за собою дрібні слабші.

Таким чином, як показує світова практика, кластер являє собою одну з ключових компонент конкурентоспроможності яка найбільш прогресивно розвивається, у зв'язку з чим викликає теоретичне зацікавлення у дослідників і практичний інтерес у держави і бізнесу.

Професор Портер, який є основоположником кластерної концепції, визначає що «кластери є організаційною формою консолідації зусиль зацікавлених сторін, спрямованих на досягнення конкурентних переваг, в умовах становлення постіндустріальної економіки». Поняття кластера вказує на галузеву та географічну належність сукупності входять до його складу підприємств, які виробляють і продають ряд пов'язаних або взаємодоповнюючих товарів спільними зусиллями. В даній дефініції акцентований фактор територіальної близькості, наявність спільних інтересів учасників кластера і закономірно виникає у результаті цього кооперація між ними для досягнення синергетичного ефекту на міжгалузевому рівні.

Виділимо наступні ознаки, що формують кластери в агропромисловому комплексі: – технологічна ознака: формування і підтримка висококваліфікованих робочих кадрів; – вертикальна, горизонтальна і латеральна ознаки: для висхідного потоку (співробітництво з постачальниками товарів і послуг, включаючи продукти інтелектуальної праці науково-дослідних установ) і для спадного потоку (співробітництво в сфері обігу); – географічна, фокусна і вертикальна ознаки: виражаються в застосуванні технологічних і технічних новинок у середовищі малого і середнього бізнесу. Дані ознаки передбачають стратегічне внутрішньо мережеве планування, що стимулює організацію інноваційної діяльності в кластері. В економіці можна розглянути три форми агропромислових кластерів, що відбивають їх розвиток. 1. Внутрішньорегіональні економічно активні структури всередині секторів АПК, що формуються навколо науково-дослідних і освітніх установ. 2. Виробничі ланцюжки, побудовані по вертикальній ознаці, де виробничий процес формує кластерне ядро (ланцюжок «постачальник – переробник – збутовик – покупець»). 3. Галузі на високому рівні агрегації («харчовий кластер») чи співтовариство секторів («агропромисловий кластер»). Головними елементами агропромислового кластера на рівні регіону виступають супідрядні між собою центри (ядра). Економічне ядро в регіонах представляє сукупність «полюсів росту». Ядро в структурі агропромислового кластера звичайно представлено великим промисловим підприємством, що у процесі своєї виробничої діяльності довело перспективність подальшого розвитку виробництва. Біля ядра сконцентровані забезпечуючі технологічний ланцюжок середні і дрібні підприємства, постачальники й інфраструктурні підприємства.

Території регіонального економічного простору, де знаходяться підприємства агропромислового комплексу, виступають як полюси концентрації факторів виробництва і фінансових ресурсів, що забезпечують ефективну віддачу інвестицій у границях даного регіону. Інтеграція підприємств (кластерів) АПК формує полюси економічного росту. Сюди варто інвестувати капітал замість розподілу його по підприємствах агропромислового комплексу. Перетворення в життя концепції розвитку регіонального АПК на базі ядер розвитку передбачає проведення комплексу економічних заходів: 1) перегляд концепції управління агропромисловим комплексом регіону, що передбачає чітку класифікацію галузей і підприємств по потенційній здатності до економічного росту; 2) поєднання напрямків і методів впливу адміністрації на регіональному рівні, що включають як директивні форми управління, так і індикативні і консультативні; 3) проведення необхідних процедур націоналізації, банкрутства підприємств або розширення ступеня участі регіонального бюджету в капіталах інтегрованих корпорацій; 4) підвищення статусу регіональної агропромислової політики з розробкою необхідних законодавчих актів; 5) виявлення всього комплексу інструментів і ресурсного потенціалу при розробці концепції розвитку регіонального АПК; 6) формування структури управління агропромисловим комплексом, адекватної цілям інноваційно-кластерного розвитку. Кластерна концепція пропонує альтернативний погляд на сутність конкуренції, новий підхід до структурування економіки регіону і прогресивну форму інституційної організації інноваційного процесу.

У традиційній конкурентному середовищі виграє одного з учасників еквівалентний програшу іншого, що визначає конкурентну боротьбу як гри з нульовою сумою. Кластерний підхід порушує традиційну логіку конкуренції, надаючи можливість досягнення вигоди кожного з суб'єктів, що становить «безпрограшну» модель конкуренції.

Конкуренція, яка має місце в рамках кластерного утворення, модифікується в напрямку посилення кооперативних взаємодій конкуруючих гравців і скорочення інтенсивності суперництва. В результаті, компанії-конкуренти, які працюють на одному ринку, набувають можливість об'єднувати свої зусилля для вирішення спільних питань і досягнення взаємних вигод при збереженні своїх конкурентних позицій один по відношенню до одного. Можливості співробітництва в рамках кластера чисельні і включають спільні інвестиції в створення власних освітніх установ, які покликані виховувати спеціалізованих кадрів для потреб гравців кластера; розвиток спільної для всіх компаній галузі бази НДДКР, лобювання питань надання дешевого кредиту та інших факторів виробництва, а також представлення інтересів галузі перед держструктурами.

Конкурентний простір кластера декомпозиється на внутрішній і зовнішній. Внутрішня конкуренція має місце в межах самого кластера між його учасниками, які виконують один вид діяльності, за споживача. Зовнішня конкуренція являє кластер як єдиного утворення з особливою ідентичністю, який вступає в суперництво з іншими кластерами і великими корпораціями на глобаль-

ному ринку. В даному контексті цілісність кластера у світовому масштабі, у глобальній конкуренції за споживача і ресурси створює підстави для розвитку тісної кооперації всередині кластера і збільшення продуктивності всіх його учасників з метою підвищення конкурентоспроможності кінцевого продукту кластера на світовому ринку.

Таким чином, в рамках кластера, фірми-учасники можуть оптимізувати свою діяльність і зміцнювати свої ринкові позиції за рахунок конкуренції (наприклад, захоплення частки ринку конкурентів), так і через кооперацію (досягнення економії на загальних для всіх гравців галузі витратах). Глобальне конкурентне середовище, в якому функціонує зрілий ефективний кластер, пред'являє високі вимоги за ціною і якістю кінцевого продукту кластера, що сприяє розвитку внутрішніх зв'язків між учасниками кластера та розвитку кооперації.

Кластерний підхід пропонує альтернативну форму інституційної організації економіки регіону, засновану на постійній, самовідтворюваній взаємодії галузей і окремих економічних агентів, поміщаючи при цьому характер і глибину зв'язків між ними в основу при аналізі регіональної економіки. В рамках кластерної концепції одиницею аналізу та управління стає кластер як міжгалузеве утворення у всьому різноманітті його форм, з його внутрішньою динамікою. Крім цього кластеризація створює умови для взаємопроникнення різних галузей і створення в результаті цього нових ринків.

В рамках кластерної концепції міжгалузевий характер організації економіки поглиблюється в силу появи нових ринків на стику існуючих галузей. Галузева концепція організації економіки сприяє роз'єднанню окремих елементів регіональної економіки; кластерна концепція, навпаки, зводить їх воедино і представляє цілісний і комплексний погляд на економіку, що враховує всі горизонтальні зв'язки між окремими господарючими суб'єктами.

У кластері виділяють 4 групи учасників: «ядро» кластера, що доповнюють, обслуговуючі та допоміжні учасники.

«Ядро» кластера становлять компанії-виробники основної продукції, навколо яких зосереджені інші учасники. Такі автовиробники в кластерах автомобілебудування, фермерські господарства і виробники вина в агропромислових кластерах, виробники взуття у взуттєвих кластерах і т.п.

Забезпечуючі (доповнюючі) види діяльності здійснюють компанії, функціонування яких спрямоване на забезпечення діяльності основних виробників. Такими можуть бути виробники матеріалів і автокомпонентів в кластері автомобілебудування; виробники програмного забезпечення в кластері з виробництва комп'ютерів та ін.

Допоміжні учасники – компанії, наявність яких необхідна для забезпечення економічного успіху кластера, але не є обов'язковою. До даної групи учасників можуть бути віднесені організації співробітництва, в деяких випадках такими можуть бути НДІ та освітні установи.

Особливу роль у кластері відіграє держава, представлене федеральними та регіональними органами влади, які формують інституційно-пра-

вові умови для реалізації кластерних ініціатив, організують майданчик для діалогу та узгодження інтересів учасників, надають фінансову підтримку (рис. 1).

Рис. 1.

Більшість кластерів залежні від державного фінансування і нежиттєздатні при його відсутності, хоча ця залежність може з часом скоро-

чуватися. Держава, виступаючи в процесі кластеризації як представник регіону, стратегічно орієнтоване і пов'язує кластер з розвитком економіки регіону в цілому, асимілює його з іншими економічними структурами і орієнтує на вирішення соціально значущих питань.

Для реалізації програмно-цільових заходів інноваційного кластеру пропонується:

- формування заходів відповідно до профільності кластеру;
- механізм формування кластеру: заходи, що передбачають допомогу у формуванні кластерних структур (для потенційних і латентних кластерів або спрямованих на формування нових кластерів), заходи щодо підтримки існуючих кластерів і заходи щодо моніторингу (оцінка впливу і коректування).

Висновки. Кластеризація АПК здатна надати вагомий інноваційний імпульс в загальну економічну політику держави. Таким чином, на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною детермінантою для виходу з економічної кризи, відродження вітчизняного виробничого потенціалу, підвищення ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку АПК, досягнення високого рівня економічного зростання та конкурентоспроможності. Визначені в статті проблемні аспекти формування агропромислових кластерів і запропоновані шляхи їх подолання є досить глибокими у пізнанні і перспективними у подальших наукових дослідженнях.

Список літератури:

1. Кластеризація української економіки: перші успішні приклади // http://www.rgd.org.ua/latest_project_news/klasteryzatsiya/
2. Портер М.Е. «Конкуренція». – Москва: Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
3. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України. Аналітична записка // <http://www.niss.gov.ua/articles/1069/>
4. Розпорядження КМУ від 17.06.2009 р. № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи».
5. Eurostat regional yearbook 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
6. Алексеев Н.С. Изменения для стабильности / Н.С. Алексеев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://big.spb.ru/publications/other/change_stab.shtml
7. Презентація Бублик С.Г. та Здіорук С.І. «Концепція стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України», Київ, НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.rpt (23.01.2008 р.).
8. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник; За ред. В.О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.
9. Карасюк Е. Кластероискатели / Е. Карасюк // Секрет фирмы. – 2005. – № 8(95). – С. 10-16.
10. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Пер. с англ. – М.: ГУ-ВШЭ, 2000.
11. Кошовий Д. Венчурні фонди: позики на прийнятних умовах // Галицькі контракти. – 2000. – № 26. – С. 10-11.
12. Кулик Р.О. Форми взаємодії великих та малих підприємств в кластерній структурі // Економіка і регіон. – 2008. – № 1(16). – С. 41-45.
13. Марков Л.С. Кластерная политика: региональный аспект / Л.С. Марков // Совет директоров Сибири. – 2007. – № 5. – С. 6-7.
14. Портер М. Э. Конкуренция / М.Э. Портер. – М.: Вильямс, 2002. – 496 с.
15. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
16. Презентація Бублик С.Г. та Здіорук С.І. «Концепція стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України», Київ, НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/Table/3006006/ConceptSID.rpt (23.01.2008 р.).
17. Постанова КМУ від 14.05.2008 р. № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF/page>
18. Шевченко А.В. Щодо державної політики підтримки розвитку інноваційних кластерів у промисловості України. Аналітична записка / А.В. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1069/#_ftnref10
19. Соколенко С. Структура кластерних систем по регіонах України / С. Соколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternih-sistem-poregionakh-ukraini/>

Маколкина Е.В.

Винницкий национальный аграрный университет

КЛАСТЕРНЫЙ ПОДХОД – ОСНОВА ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация

Статья посвящена определению понятия «кластер» и его структурного построения в соответствии со спецификой агропромышленного комплекса. Рассмотрены принципиальные цели и предпосылки, а также принципы внедрения кластерного подхода в функционирование как отечественных, так и закордонних агропромышленных предприятий. В предложенных решениях определены преимущества и недостатки, трудности в кластеризации предприятий, обусловленные существующим положением предприятий этого сектора экономики, а также общественными предпосылками.

Ключевые слова: кластер, кластеризация, кластерный подход, кластерная модель, структура кластера в агропромышленном комплексе.

Makolkina O.V.

Vinnitsa National Agrarian University

THE CLUSTER APPROACH – THE BASIS OF IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF THE REGIONAL ECONOMY AGRICULTURE SUMMARY

Summary

This article is devoted to the definition of «cluster» and its structural construction according to the specifics of agriculture. The principles of purpose and the conditions and principles of implementation of the cluster approach in the operation of both domestic and zakodonnyh agricultural enterprises. The proposed solutions identified advantages and disadvantages and difficulties clustering of enterprises due to the current state of the business sector and social prerequisites.

Keywords: cluster, clustering, cluster approach, cluster model, Cluster structure in agriculture.